TALABA-YOSHLARNING SIYOSIY ONGI VA FUQAROLIK POZITSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING SOTSIOLOGIK OMILLARI

Nurqulov Bunyod G'ofir o'g'li
O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti "Sotsiologiya" kafedrasi o'qituvchisi
E-mail: nurkulov_b@nuu.uz
https://doi.org/10.5281/zenodo.24028818

Annotatsiya: Maqolada talaba-yoshlarning siyosiy ongi va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga ta'sir etuvchi asosiy sotsiologik omillar tahlil qilinadi. Unda oila, oliy ta'lim muassasasi, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar, davlat hamda jamoat institutlarining yoshlar siyosiy qarashlari va fuqarolik faolligini shakllantirishdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, siyosiy bilim, siyosiy madaniyat, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy ishtirokning talaba-yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: talaba-yoshlar, siyosiy ong, fuqarolik pozitsiyasi, siyosiy ijtimoiylashuv, siyosiy madaniyat, siyosiy bilim, oliy ta'lim, oila, internet, ijtimoiy tarmoqlar, media savodxonlik, fuqarolik faolligi, siyosiy ishtirok, ijtimoiy omillar.

SOCIOLOGICAL FACTORS IN THE FORMATION OF POLITICAL CONSCIOUSNESS AND CIVIC POSITION OF STUDENT YOUTH

Nurqulov Bunyod G'ofir o'g'li
National University of Uzbekistan
Faculty of Social Sciences
Department of Sociology, Lecturer
E-mail: nurkulov_b@nuu.uz

Abstract: The article analyzes the main sociological factors influencing the formation of political consciousness and civic attitudes among university students and young people. It examines the role of the family, higher education institutions, peer groups, mass media, the Internet and social networks, as well as state and public institutions in shaping young people's political views and civic engagement. Particular attention is given to the importance of political knowledge, political culture, media literacy, critical thinking, and civic participation in developing the civic position of student youth.

Keywords: university students and youth, political consciousness, civic position, political socialization, political culture, political knowledge, higher education, family, Internet, social networks, media literacy, civic engagement, political participation, sociological factors.

Bugungi globallashuv, ijtimoiy modernizatsiya va raqamli transformatsiya sharoitida talaba-yoshlarning siyosiy ongi hamda fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim ijtimoiy jarayonlardan biri hisoblanadi. Talaba-yoshlar jamiyatning ijtimoiy-

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

demografik tarkibida alohida o‘rin egallab, mamlakatning intellektual, ijtimoiy va siyosiy salohiyatini belgilovchi muhim qatlamlardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, oliy ta’lim davri shaxsning dunyoqarashi, ijtimoiy qadriyatlari, siyosiy qarashlari va fuqarolik mas’uliyati faol shakllanadigan bosqichlardan biri hisoblanadi. Shu sababli talaba-yoshlarning siyosiy ongi va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish jarayonini faqat pedagogik yoki siyosiy nuqtayi nazardan emas, balki uning ijtimoiy muhit, guruhiy munosabatlar, kommunikatsiya va ijtimoiy institutlar bilan bog‘liqligini hisobga olgan holda sotsiologik jihatdan tadqiq etish muhimdir.

Siyosiy ong shaxsning siyosiy voqelik, davlat va hokimiyat, siyosiy institutlar, jamiyatdagi siyosiy munosabatlar, huquq va majburiyatlar haqidagi bilimlari, qarashlari, baholari va munosabatlarini ifodalovchi murakkab ijtimoiy hodisadir. Talabaning siyosiy rivojlanishida siyosiy bilim boshlang‘ich va muhim tarkibiy qism sifatida namoyon bo‘lib, o‘zlashtirilgan siyosiy bilimlar asosida siyosiy ong va e’tiqod shakllanadi. Mazkur jarayon keyinchalik shaxsning siyosiy xulq-atvori va fuqarolik pozitsiyasida namoyon bo‘ladi[1, 169-b].

Fuqarolik pozitsiyasi esa shaxsning jamiyat va davlat hayotiga nisbatan ongli munosabati, o‘z huquq va majburiyatlarini anglashi, ijtimoiy muammolarga befarq bo‘lmasligi hamda jamiyat hayotida ishtirok etishga tayyorligi orqali ifodalanadi. Shu nuqtayi nazardan siyosiy ong va fuqarolik pozitsiyasi o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan, biroq mazmunan bir-biridan farqlanuvchi ijtimoiy hodisalardir. Siyosiy ong ko‘proq siyosiy voqelikni anglash va unga nisbatan munosabatni ifodalasa, fuqarolik pozitsiyasi ushbu anglashning amaliy xatti-harakat va ijtimoiy faoliyatda namoyon bo‘lishini anglatadi.

Talaba-yoshlarning siyosiy ongi va fuqarolik pozitsiyasi birgina omil ta’sirida shakllanmaydi. Ular oila, oliy ta’lim muassasasi, tengdoshlar guruhi, ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar, davlat institutlari, jamoat tashkilotlari hamda shaxsning bevosita ijtimoiy tajribasi kabi ko‘plab omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadigan murakkab ijtimoiy jarayondir. Siyosiy ijtimoiylashuv agentlari sifatida turli institutlar, ijtimoiy guruhlar va kommunikativ muhitlar shaxsning siyosiy sohaga integratsiyalashuvi hamda uning siyosiy qarashlari va xulq-atvorining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi[2, 418-b].

Mazkur jarayonda oilaning o‘rni alohida ahamiyatga ega. Oila shaxsning dastlabki ijtimoiylashuv muhiti bo‘lib, unda jamiyat, davlat, siyosat, huquq, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik burchiga oid dastlabki tasavvurlar shakllanadi. Ota-onalarning jamiyatdagi voqea-hodisalarga munosabati, siyosiy masalalar yuzasidan oilada olib boriladigan suhbatlar, ijtimoiy muammolarga nisbatan munosabat va fuqarolik faolligi yosh avlodning siyosiy qarashlariga bevosita yoki bilvosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli talaba-yoshlarning siyosiy ongini shakllantirishda oilani boshqa ijtimoiy institutlardan ajratib o‘rganish emas, balki uning ta’lim, ommaviy axborot vositalari va raqamli kommunikatsiya muhiti bilan o‘zaro aloqadorligini hisobga olish zarur.

Oliy ta’lim muassasasi talaba-yoshlarning siyosiy ongini shakllantiruvchi muhim institutsional omillardan biridir. Universitet muhiti yoshlarning turli ijtimoiy guruhlar va qarashlar bilan tanishishi, ijtimoiy muammolarni muhokama qilishi, o‘z fikrini asoslash va boshqalarning nuqtayi nazarini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ta’lim jarayonida siyosiy va huquqiy bilimlarning berilishi, ijtimoiy-siyosiy masalalar bo‘yicha munozara va debatlarning tashkil etilishi, talabalarning jamoatchilik tadbirlaridagi ishtiroki ularning siyosiy dunyoqarashi va fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ilmiy manbalarda talabaning siyosiy madaniyati uning jamiyat, siyosiy tuzum, siyosiy partiyalar va jamoat harakatlariga bo‘lgan munosabatida namoyon bo‘lishi ta’kidlangan[3, 170-b].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Oliy ta'lim muassasasining ta'siri faqat auditoriya mashg'ulotlari bilan cheklanmaydi. Talabalarning darsdan tashqari faoliyati, talabalar tashkilotlari, turli ijtimoiy loyihalar, debat klublari, ilmiy va jamoatchilik tadbirlarida qatnashishi ham ularning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga yordam beradi. Bunday faoliyat davomida yoshlar jamoaviy qaror qabul qilish, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, turli nuqtayi nazarlarni tinglash va o'z fikrini himoya qilish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni egallaydi. Demak, universitetni faqat bilim beruvchi ta'lim instituti sifatida emas, balki yoshlarning ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyalarini shakllantiruvchi muhim sotsiomadaniy makon sifatida baholash mumkin.

Talaba-yoshlarning siyosiy ongi shakllanishida siyosiy bilim va siyosiy savodxonlik darajasi ham muhim omil hisoblanadi. Siyosiy jarayonlar, davlat va jamiyat munosabatlari, fuqarolarning huquq va majburiyatlari, siyosiy institutlar va jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar to'g'risidagi bilimlarning mavjudligi yoshlarning siyosiy voqelikni mustaqil tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Siyosiy bilimning yetarli darajada shakllanmaganligi esa siyosiy jarayonlarga nisbatan befarqlik, stereotipik qarashlar yoki tayyor axborotga tanqidiy yondashmaslik holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli yoshlarning siyosiy savodxonligini oshirish siyosiy ongni shakllantirishning asosiy shartlaridan biri sifatida qaraladi[4, 172-b].

Siyosiy ongning shakllanishi siyosiy madaniyat bilan ham chambarchas bog'liqdir. Siyosiy madaniyat shaxsning siyosiy tizim, siyosiy institutlar va siyosiy jarayonlarga nisbatan bilimlari, qadriyatlari, qarashlari va xulq-atvorini qamrab oladi. Talabaning siyosiy madaniyati uning jamiyatdagi siyosiy jarayonlarga munosabati, davlat institutlariga bahosi, siyosiy ishtirok shakllariga bo'lgan qarashi va fuqarolik mas'uliyatini anglashi orqali namoyon bo'ladi. Shu jihatdan siyosiy ongni shakllantirish jarayoni faqat siyosiy axborotni o'zlashtirish bilan chegaralanmasdan, mazkur bilimlarni ijtimoiy qadriyatlar va fuqarolik mas'uliyati bilan bog'lashni ham talab etadi.

Talaba-yoshlarning siyosiy qarashlari shakllanishida tengdoshlar guruhi va bevosita kommunikativ muhit ham muhim o'rin tutadi. Universitetdagi kursdoshlar, do'stlar va boshqa ijtimoiy guruhlar bilan muloqot jarayonida yoshlar turli siyosiy qarashlar bilan tanishadi, ularni muhokama qiladi va o'z pozitsiyasini shakllantiradi. Guruhiy muloqot ochiq, dalillarga asoslangan va turli fikrlarga hurmat tamoyiliga qurilgan bo'lsa, u yoshlarning mustaqil siyosiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishi mumkin. Aksincha, faqat bir xil qarashlar ustun bo'lgan yopiq kommunikativ muhit siyosiy stereotiplar va biryoqlama qarashlarning mustahkamlanishiga olib kelishi ehtimoli mavjud.

Zamonaviy raqamli transformatsiya sharoitida internet va ijtimoiy tarmoqlar ham talaba-yoshlarning siyosiy ongini shakllantiruvchi muhim omillardan biriga aylandi. Raqamli kommunikatsiya vositalari yoshlarning siyosiy axborotni izlash, olish, qayta ishlash va tarqatish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Internet yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvida yangi kommunikativ makon sifatida namoyon bo'lib, bunda yoshlar nafaqat axborotni qabul qiluvchi, balki uni ishlab chiqaruvchi va tarqatuvchi subyektga ham aylanmoqda. Siyosiy ijtimoiylashuv agentlari qatorida internetning alohida o'rin egallashi zamonaviy yoshlarning siyosiy jarayonlarga munosabati va siyosiy ishtirok shakllarining o'zgarishi bilan bog'liq[5, 419-b].

Raqamli axborot muhitining siyosiy ongga ta'siri ikki tomonlama xususiyatga ega. Bir tomondan, internet siyosiy bilimlarni kengaytirish, turli manbalar bilan tanishish, siyosiy jarayonlarni kuzatish va o'z fikrini ifodalash uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Ikkinchi tomondan esa, raqamli makonda soxta axborot, manipulyativ materiallar, biryoqlama talqinlar va ishonchsiz manbalarning mavjudligi yoshlarning siyosiy qarashlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli raqamli siyosiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ijtimoiylashuvning samaradorligi yoshlarning media savodxonligi va tanqidiy fikrlash darajasiga bevosita bog‘liqdir.

Bundan tashqari, zamonaviy raqamli muhitda algoritmik tavsiya tizimlari foydalanuvchilarga ularning avvalgi qiziqishlari va faoliyatiga mos axborotlarni ko‘proq taqdim etishi mumkin. Natijada yoshlar o‘z qarashlariga yaqin bo‘lgan fikrlar bilan ko‘proq uchrashib, muqobil qarashlarni yetarlicha qabul qilmasligi ehtimoli paydo bo‘ladi. Bu esa siyosiy qutblashuv va “aks-sado kamerasi” hodisasining kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun talaba-yoshlarda turli siyosiy pozitsiyalarni qiyoslash, axborot manbalarini tekshirish va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Fuqarolik pozitsiyasining shakllanishida siyosiy ishtirok alohida o‘rin egallaydi. Shaxsning siyosiy jarayonlarga munosabati amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashgandagina barqaror fuqarolik pozitsiyasiga aylanishi mumkin. Saylovlarda ishtirok etish, jamoat tashkilotlari faoliyatida qatnashish, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, jamoatchilik muhokamalarida o‘z fikrini bildirish va turli ijtimoiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash fuqarolik pozitsiyasining amaliy ko‘rinishlari sifatida qaralishi mumkin. Siyosiy ishtirok imkoniyatlarining mavjudligi yoshlarning jamiyat hayotidagi o‘z o‘rnini anglashiga va ijtimoiy mas’uliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi[6, 419-b].

Shu bilan birga, raqamli faollikni real fuqarolik faolligi bilan aynanlashtirib yubormaslik lozim. Ijtimoiy tarmoqdagi postni yoqtirish, izoh qoldirish yoki axborotni ulashish siyosiy qiziqishning ma’lum shakli bo‘lishi mumkin, biroq u avtomatik tarzda real siyosiy ishtirokni anglatmaydi. Shu sababli talaba-yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini sotsiologik o‘rganishda ularning siyosiy bilimlari, siyosiy qiziqishi, axborot iste’moli va raqamli faolligi bilan bir qatorda real ijtimoiy va siyosiy faoliyatini ham hisobga olish zarur.

Talaba-yoshlarning siyosiy ongi va fuqarolik pozitsiyasiga davlat va jamoat institutlarining faoliyati ham ta’sir ko‘rsatadi. Yoshlarning davlat institutlari bilan muloqot qilish imkoniyatlari, ularning ijtimoiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, jamoatchilik muhokamalariga jalb etish va yoshlar bilan ochiq kommunikatsiyani rivojlantirish siyosiy ishtirok uchun ijtimoiy sharoit yaratadi. Bunda davlat institutlarining ochiqligi va yoshlar bilan samarali kommunikatsiyasi siyosiy ishonch va fuqarolik mas’uliyatining shakllanishi uchun muhim shartlardan biri bo‘lishi mumkin.

Shunday qilib, talaba-yoshlarning siyosiy ongi va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning sotsiologik omillarini institutsional, kommunikativ-axborot va shaxsiy-ijtimoiy omillar sifatida tizimlashtirish mumkin. Institutsional omillarga oila, oliy ta’lim muassasasi, davlat va jamoat tashkilotlari kirsa, kommunikativ-axborot omillariga ommaviy axborot vositalari, internet, ijtimoiy tarmoqlar va tengdoshlar bilan muloqot kiradi. Shaxsiy-ijtimoiy omillar esa siyosiy bilim, siyosiy qiziqish, qadriyatlar, dunyoqarash, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy mas’uliyat va siyosiy ishtirok tajribasini qamrab oladi.

Shuni aytishimiz joizki, talaba-yoshlarning siyosiy ongi va fuqarolik pozitsiyasi bir-biridan ajralgan holda emas, balki o‘zaro bog‘liq ijtimoiy jarayon sifatida shakllanadi. Siyosiy bilim siyosiy ongning mazmuniy asosini tashkil etsa, oila va ta’lim muassasasi ushbu bilimlarning ijtimoiy tajriba bilan boyishiga imkon beradi. Ommaviy axborot vositalari va raqamli kommunikatsiya siyosiy axborotga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi, tengdoshlar guruhi esa siyosiy qarashlarni muhokama qilish va qayta baholash uchun kommunikativ muhit yaratadi. Fuqarolik pozitsiyasi esa mazkur bilim, qarash va qadriyatlarning amaliy ijtimoiy faoliyatda namoyon bo‘lishi orqali mustahkamlanadi.

Shu bois talaba-yoshlarning siyosiy ongi va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishda faqat siyosiy bilim berishning o‘zi yetarli emas. Siyosiy savodxonlik, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, ochiq muloqot,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

siyosiy plyuralizm, ijtimoiy mas'uliyat va real fuqarolik ishtirokini o'zaro uyg'unlashtirish zarur. Aynan mana shu yondashuv talaba-yoshlarning jamiyatdagi siyosiy jarayonlarni ongli ravishda anglashiga, o'z fuqarolik pozitsiyasini mustaqil shakllantirishiga va ijtimoiy hayotda faol subyekt sifatida ishtirok etishiga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxat:

1. Скирда А.Е., Романько В.В., Адарюкова Л.Б. Формирование инженерной культуры – одна из приоритетных задач подготовки будущих инженеров // Научные труды ДонНТУ. Серия: Педагогика, психология и социология. – 2013. – № 2 (14). – С. 169–172.
2. Горшков М.К. Российское общество как оно есть: опыт социологической диагностики. – М.: Новый хронограф, 2011. – С. 418–419.
3. Скирда А.Е., Романько В.В., Адарюкова Л.Б. Формирование инженерной культуры – одна из приоритетных задач подготовки будущих инженеров. – С. 169–172.
4. Там же. – С. 169–172.
5. Горшков М.К. Российское общество как оно есть: опыт социологической диагностики. – М.: Новый хронограф, 2011. – С. 418–419.
6. Там же. – С. 418–419.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.